

УДК 347.97/99(042.5)
ББК 67.9(4УКР)70я431
А43

Редакційна колегія: професор Л. М. Москвич (голова)
доцент О. О. Овсяннікова
асистент І. В. Юревич
асистент Б. О. Прокопенко

Актуальні проблеми судового права : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., присвяч.
А43 пам'яті проф. Івана Єгоровича Марочкіна (Харків, 30 жовт. 2015 р.) / редкол.: Л. М. Мос-
квич (голова) та ін. – Х. : Право, 2015. – 440 с.

ISBN 978-966-458-903-8

Збірник містить матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми судового права», яка відбулася 30 жовтня 2015 року у Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого за участю відомих вітчизняних науковців та практиків. В основу книги покладено доповіді, виголошені учасниками конференції, які торкаються різноманітних аспектів судового права.

УДК 347.97/99(042.5)
ББК 67.9(4УКР)70я431

ISBN 978-966-458-903-8

© Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, 2015
© Видавництво «Право», 2015

НАУКОВЦІ ТА ПРАКТИКИ

Москвич Л. М.,

доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри організації судових та правоохоронних органів, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

СУБ'ЄКТИ СУДОВОГО ПРАВА

Судове право як наука являє собою галузь спеціальних знань щодо закономірностей функціонування судової влади, її місце в системі державних органів та суспільну роль, організаційні засади належних умов для функціонування, процедуру судочинства та специфіку владного впливу на суб'єктів права. Її предметом є юридична сутність суспільних відносин, що виникають у процесі функціонування судової влади. За своєю природою судове право є публічним правом, яке має специфічний предмет правового регулювання – певний вид суспільних відносин, які виникають в процесі реалізації функцій судової влади – судові правовідносини.

Судові правовідносини (як предмет судового права) – це правовий зв'язок, що виникає на основі норм судового права, між суб'єктами судового права (зв'язок суб'єктивного права та юридичного обов'язку), що відбивається в єдності з їх фактичною поведінкою.

Судові правовідносини можна поділити на три групи. Перша – організаційні – ті, які пов'язані з організацією роботи суду, утворенням та ліквідацією судів, взаємодією між різними судами в аспекті забезпечення єдності судової системи та взаємодією з іншими гілками влади в контексті забезпечення єдності державного механізму, добору та призначення на посади суддів тощо, тобто все, що пов'язано зі створення належних умов для функціонування інституту суду. Ці правовідносини регулюються матеріальним правом і коло їх суб'єктів є досить широким – від громадян, які бажають зайняти посаду судді до органів державної влади, які залучені у процес організаційного забезпечення функціонування судової влади. Друга група судових правовідносин – ті, які безпосередньо пов'язані зі здійсненням функцій судової влади, реалізуються у формі судочинства, регламентуються процесуальним правом, а отже, їх суб'єктами виступають суб'єкти процесуального права. Третя група судових правовідносин – управлінські, адже суд є державним органом, а значить і частиною державного механізму, суб'єктом державної політики, який шляхом розв'язання правових суперечок повертає правовідносини, які відхилилися від певного правового режиму свого існування, у правове русло, тим самим здійснює управлінський вплив на всю систему подібних правовідносин у суспільстві. При цьому управлінський вплив на суспільні відносини стосуються не лише тих, які знаходяться у стані і правового конфлікту і які стали предметом судового розгляду. Акти правотворчості суду – рішення Конституційного Суду України, Верховного Суду України, Європейського суду з прав людини – є джерелом права, а отже, можуть бути використані всіма правозастосувачами незалежно від того, чи винесене судове рішення саме по його справі. Тим самим управлінський вплив суду деперсоналізується, а вплив суду на суспільні відносини стає більш глобальним.

Оскільки правовідносини, що складають предмет судового права, є досить різноплановими і пов'язані як з організацією, так і функціонуванням судової влади, то і коло їх суб'єктів – учасників судових правовідносин, як і видів цих правовідносин є досить значне. На наш погляд, якщо розглядати судові правовідносини на макрорівні, то суб'єктами судового права виступають: (1) судова влада в особі суддів та судів; (2) суспільство – в особі учасників судового провадження, непрофесійних суддів (присяжні та народні засідателів) та звичайних правозастосувачів, які у передбачених законом випадках застосовують акти судової влади як джерела права; (3) держава (в особі уповноважених органів) – як суб'єкт, який забезпечує: (а) функціонування судової влади необхідними ресурсами; (б) примусове виконання судового рішення, а також (в) у передбачених законом випадках може виступати учасником судового провадження та навіть (г) у виключних випадках – змінювати судові рішення (зокрема, шляхом застосування актів амністії та помилування).

Отже, першими суб'єктами судових правовідносин є органи судової влади. До системи органів судової влади належать: (1) суд (як узагальнене поняття судових органів, системи судів та суддівського корпусу); (2) органи, що здійснюють забезпечувальну функцію (Державна судова адміністрація, Вища кваліфікаційна комісія суддів, Національна школа суддів); (3) органи, що забезпечують єдність системи органів судової влади – органи суддівського самоврядування. Щодо системи судів, то вона складається з судів загальної юрисдикції та суду конституційного юрисдикції. З огляду на таку структуру системи судів в Україні, вбачається два основних напрямки правовідносин між судами: (1) механізми забезпечення єдності судів загальної юрисдикції та Конституційного Суду України; (2) механізми забезпечення єдності підсистеми системи судів – системи судів загальної юрисдикції. Тут напрямками взаємодії можуть бути «вертикальні» – між нижчестоящими та нижчестоящими судами, та «горизонтальні» – між судами одного рівня та однієї спеціалізації, між судами одного рівня, але різної спеціалізації. Основним концептом взаємодії між судами та суддями є *спільна мета* функціонування всіх судів (незалежно від їх місця в ієрархічній будові системи судів) – а саме забезпечення належних умов для реалізації права на судовий захист. При цьому «судовий захист» слід розуміти як захист від порушення права особи будь-яким суб'єктом, навіть судом. Саме в перевірці недопущення порушення права нижчестоящим судом і є місія вищого суду.

Кожен суд, суддя повинен розуміти, що вони є складовими єдиного (судового) механізму захисту права. А тому суд (суддя) при прийнятті рішення повинен керуватися не лише законом та власною правосвідомістю, але і усталеною судовою практикою. Саме з цією метою законодавець у всіх процесуальних кодексах закріпив обов'язковість урахування нижчестоящими судами судових рішень (висновків, мотивів) вищої інстанції (преюдиційність рішень вищих судів). На наш погляд, саме єдність судової практики є ключовим системоутворюючим інструментом механізму взаємодії вищестоящих та нижчестоящих судів.

Взаємовідносини між судами одного рівня здебільшого мають паритетний характер, що пояснюється рівним їх правовим статусом. Останнє проявляється в однакових підходах щодо фінансового, матеріально-технічного, інформаційного, кадрового забезпечення судів одного рівня. Разом із тим даним видам відносин притаманні й «конфліктні зв'язки, які пов'язані у першу чергу з наявністю прогалин у розмежуванні компетенції (юрисдикції) судових органів різної спеціалізації». На наш погляд, це питання є похідним від розглянутого вище, але із певною конкретизацією – забезпечення однакового застосування

норм процесуального права. Як свідчить практика, проблема «конфлікту юрисдикцій» є типовою для країн, які використовують зовнішню спеціалізацію у побудові системи судів. Інструментом забезпечення єдності такої «полісистемної» системи судів є механізм (порядок) розв'язання спорів про підсудність, а саме визначення єдиного компетентного органу в цьому питанні.

Взаємовідносини суду з іншими елементами системи органів судової влади будуються на засадах розмежування підвідомчості, а їх системоутворюючою ознакою є – узгодженість дій щодо спільної мети – створення належних умов для реалізації функцій судової влади. Забезпечення організаційної єдності функціонування органів судової влади покладається на органи суддівського самоврядування, зокрема шляхом опрацювання та впровадження судової політики. Остання є частиною загальнодержавної судово-правової політики, а тому судова політика є одним із інструментів взаємодії органів судової влади з іншими органами державної влади, що надає ознак взаємоузгодженості дій елементів механізму держави.

Другим суб'єктом судових правовідносин є суспільство, яке може бути учасником судових правовідносин за декількома напрямками: (а) приймати участь у формуванні суддівського корпусу (інститут виборних суддів), подавати скарги на суддю, які можуть стати приводом для порушення дисциплінарного провадження стосовно судді; (б) бути учасником судового провадження (сторона у справі), здійснювати правосуддя (присяжні та народні засідателі), спостерігати за процесом (гласність судочинства), оцінювати роботу судді (регулярне оцінювання громадськими об'єднаннями); (в) здійснювати контроль за якістю судового рішення (доступність мережі Єдиного державного реєстру судових рішень), контролювати виконання судового рішення (оскарження дій та рішень органу, що виконує судові рішення).

Щодо третього учасника судових правовідносин – системи органів державної влади, то вони (1) створюють необхідні передумови для функціонування судової влади: (а) визначають сферу її юрисдикції; (б) правові основи діяльності, (г) виступають гарантом належного забезпечення її функціонування та виконання судових рішень; (2) можуть бути учасниками судового розгляду на засадах рівності з іншими учасниками провадження; (3) у екстраординарних випадках можуть змінити судові рішення (шляхом застосування актів амністії та помилування). Разом із тим, суд, будучи органом державної влади, одним із елементів цілісного механізму державного управління, вступаючи у різні взаємозв'язки з іншими елементами системи державного управління (органами державної влади та створеними ними державними органами), по-перше, підтримує баланс гілок державної влади; по-друге, забезпечує підтримання єдиної державної політики, стратегії розвитку суспільства.

Отже, зміст судових правовідносин утворюється з декількох специфічних характеристик. Зокрема, обов'язковим учасником судових правовідносин є судова влада та її органи (суд та судді); вони виникають, розвиваються та припиняються відповідно до передбачених законом підстав, тобто мають форму правових; мають конкретну ціль – реалізація функцій судової влади; мають «подвійну» юридичну природу, оскільки їх зміст можуть складати процес реалізації як матеріального, так і процесуального права; за своєю природою є публічними правовідносинами.

Судові правовідносини є унікальними, оскільки виникають, розвиваються та припиняються виключно в процесі реалізації функцій судової влади. На наш погляд, найбільш повно охоплює зміст і організаційних, і процесуальних, і управлінських правовідносин, які виникають у процесі функціонування судової влади, саме термін *судове право*.